

Ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών του 1923

Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός / Ιστορία, Αρχαιολογία, Παλαιογραφία, Στρατιωτικά & Εθνικά θέματα

Η Ανταλλαγή πληθυσμών του 1923 μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (τουρκικά: Mübadele) βασίστηκε στην θρησκευτική ταυτότητα και περιελάμβανε τους Έλληνες ορθόδοξους χριστιανούς πολίτες της Τουρκίας και τους Μουσουλμάνους πολίτες της Ελλάδας. Ήταν υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεγάλης κλίμακας ή, αλλιώς, συμφωνημένη αμοιβαία εκτόπιση. η μοναδική στην παγκόσμια ιστορία που υπαγορευόταν από διακρατική σύμβαση.

Η Σύμβαση Περί ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών πληθυσμών υπογράφηκε στην Λωζάνη της Ελβετίας στις 30 Ιανουαρίου 1923, έξι μήνες πριν να συνομολογηθεί η συνθήκη της Λωζάνης, από εκπροσώπους των κυβερνήσεων του Βασιλείου της Ελλάδας και της Τουρκίας (της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης) και συγκεκριμένα εκ μέρους της Ελλάδας από τον Ε. Βενιζέλο. Αφορούσε περίπου 2 εκατομμύρια άτομα (περίπου 1,5 εκατομμύρια Έλληνες της Ανατολίας, και 500.000 Μουσουλμάνους στην Ελλάδα), το μεγαλύτερο μέρος των οποίων έγιναν πρόσφυγες χάνοντας de jure την υπηκοότητα της χώρας που άφηναν πίσω.

Το Άρθρο 2 της Συμβάσεως εξαιρούσε από την ανταλλαγή τους «Έλληνες κατοίκους της Κωνσταντινούπολης», και τους «Μουσουλμάνους κατοίκους της Δυτικής Θράκης». Επίσης από την ανταλλαγή εξαιρούταν σύμφωνα με το Άρθρο 14 της Συνθήκης της Λοζάνης οι κάτοικοι της Ίμβρου και της Τενέδου.

Μέχρι τον Ιανουάριο του 1923, η τεράστια πλειοψηφία των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και των Ποντίων ήδη είχαν φύγει κατά τον πρόσφατο Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922, οι οποίοι παρολ' αυτά λήφθηκαν υπόψη στην συνθήκη. Σύμφωνα με υπολογισμούς, κατά το φθινόπωρο του 1922 είχαν φτάσει στην Ελλάδα περίπου 900.000 Ορθόδοξοι πρόσφυγες (μεταξύ των οποίων 50.000 Αρμένιοι).

Ιστορικό

Η Ελληνοτουρκική ανταλλαγή ήταν αποτέλεσμα του Τουρκικού Πολέμου Ανεξαρτησίας. Μετά την είσοδο του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ στην Σμύρνη, την οποία ακολούθησε η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις 1 Νοεμβρίου

του 1922, υπογράφηκε επίσημη συνθήκη ειρήνης με την Ελλάδα κατόπιν μηνών διαπραγματεύσεων στη Λοζάνη, στις 24 Ιουλίου 1923. Δύο μήνες μετά τη συνθήκη οι Σύμμαχοι παρέδωσαν την Κωνσταντινούπολη στους Εθνικιστές, σηματοδοτώντας την οριστική αναχώρηση των κατοχικών συμμαχικών δυνάμεων από την Ανατολία.

Στις 29 Οκτωβρίου 1923 η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση ανακοίνωσε την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, ένα κράτος το οποίο θα περιελάμβανε το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών που είχε διεκδικήσει ο Κεμάλ Ατατούρκ στο Εθνικό Σύμφωνο του 1920.

Αθήνα. Προσφυγικός καταυλισμός στο Θησείο

Την κυβέρνηση του κράτους ανέλαβε το κόμμα του Μουσταφά Κεμάλ, το Λαϊκό Κόμμα, το οποίο αργότερα έγινε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα. Το τέλος του Πολέμου της Ανεξαρτησίας έφερε νέα διοίκηση στην περιοχή, αλλά και προβλήματα με την δημογραφική αναδιάρθρωση των πόλεων, πολλές από τις οποίες είχαν εγκαταλειφθεί. Η ελληνική κατοχή και η άμυνα των Τούρκων εθνικιστών είχαν αφήσει πολλές πόλεις της Τουρκίας λεηλατημένες και σε ερείπια. Με τους βαλκανικούς πολέμους η Ελλάδα είχε σχεδόν διπλασιάσει την επικράτειά της, ενώ ο πληθυσμός είχε αυξηθεί από περίπου 2,7 εκατομμύρια σε 4,8 εκατομμύρια. Με τον νέο πληθυσμό η αναλογία των 'μειονοτήτων' στην Ελλάδα αυξήθηκε στο 13%, και μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου σε 20%.

Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού αυτού ήταν Μουσουλμάνοι, αλλά όχι απαραίτητα ελληνικής εθνικότητας. Αυτό είναι ιδιαίτερα πραγματικότητα στην περίπτωση των Αλβανών που κατοικούσαν στην περιοχή Τσαμουριά της Αλβανίας. Κατά τις διαβουλεύσεις στη Λοζάνη το ερώτημα ποιος ακριβώς ήταν Έλληνας, Τούρκος ή Αλβανός προέκυπτε συνέχεια.

Οι Έλληνες και οι Αλβανοί αντιπρόσωποι προσδιόριζαν ότι οι Αλβανοί στην Ελλάδα, οι οποίοι κατά κύριο λόγο ζούσαν στο βορειοδυτικό μέρος της χώρας, δεν ήταν τούρκικης εθνότητας, και διαφοροποιούνταν από τους Τούρκους (Οι Αλβανοί σε εκείνη την περιοχή περιελάμβαναν και Μουσουλμάνους και Ελληνορθόδοξους). Η κυβέρνηση της Άγκυρας ακόμα ανέμενε χιλιάδες «τουρκόφωνους» από την Τσαμουριά να φτάσουν στην Ανατολία, για να εγκατασταθούν στις πόλεις Ερντέκ, Αϊβαλί, Μούγλα, Αττάλεια, Σενκιλέ, Μερσίνη και Άδανα. Τελικά οι ελληνικές αρχές αποφάσισαν να απελάσουν χιλιάδες Μουσουλμάνους από την περιοχή της Τσαμουριάς, μαζί με αμέτρητους άλλους από τις πόλεις Λάρισα, Λαγκαδάς, Δράμα, Έδεσσα, Σέρρες, Φλώρινα, Κιλκίς, Καβάλα και Θεσσαλονίκη. Μεταξύ του 1923 και 1930 η είσοδος αυτών των προσφύγων στην Τουρκία θα άλλαζε δραματικά την κοινωνία της Ανατολίας. Μέχρι το 1927 οι Τούρκοι είχαν

τοποθετήσει στην περιφέρεια της Προύσας μόνο, 32.315 άτομα από την Ελλάδα.

Ο δρόμος προς την ανταλλαγή 1664

Σύμφωνα με κάποιες πηγές, η ανταλλαγή των πληθυσμών αν και μπερδεμένη και επικίνδυνη κατάσταση για πολλούς, πραγματοποιήθηκε σχετικά γρήγορα από επιβλέποντες που τύγχαναν σεβασμού. Αν ο σκοπός της ανταλλαγής ήταν η εθνικό-κρατική ομοιογένεια, τότε αυτή όντως είχε επιτευχτεί και από τις δύο πλευρές. Για παράδειγμα, το 1906 πάνω από το 80% του πληθυσμού της σημερινής Τουρκίας ήταν Μουσουλμάνοι. Μέχρι το 1927, μόνο το 2,6% ήταν μη-Μουσουλμάνοι.

Ο αρχιτέκτονας της ανταλλαγής ήταν ο Φρίντγκιοφ Νάνσεν, τον οποίον είχε επιφορτίσει με το έργο αυτό η Κοινωνία των Εθνών. Ως ο πρώτος ύπατος αρμοστής για τους πρόσφυγες, ο Νάνσεν σχεδίασε και επέβλεψε την ανταλλαγή, λαμβάνοντας υπόψη τα συμφέροντα της Ελλάδας, της Τουρκίας, και άλλων δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Ως ταλαντούχος διπλωμάτης με εμπειρία στην μετακίνηση Ρώσων Αρμενίων και Ασσυρίων προσφύγων μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Νάνσεν είχε επίσης δημιουργήσει έναν νέο οδικό χάρτη εκτοπισμένων ατόμων του Πρώτου Παγκοσμίου. Είχε επιλεχτεί ως ο επικεφαλής των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1912, υπεύθυνος για το πρώτο βήμα στην ανταλλαγή πληθυσμού που θα εφαρμοζόταν και από τις δύο χώρες. Παρόλο που στην ιστορία δεν είχε πραγματοποιηθεί πριν ανταλλαγή τέτοιων διαστάσεων, η ανταλλαγή πληθυσμών δεν ήταν κάτι νέο, ειδικά στα Βαλκάνια. Σε μικρότερη κλίμακα η ιστορία είχε δει, για παράδειγμα, την Ελληνοβουλγαρική ανταλλαγή πληθυσμών του 1919. Λόγω της ομόφωνης απόφασης από τις δυνάμεις της Δυτικής Ευρώπης, την Ελλάδα και την Τουρκία, ότι η προστασία των μειονοτήτων, όσον αφορούσε την εξέλιξη της έννοιας αυτής στην Ευρώπη, δεν θα αρκούσε για την καλυτέρευση των εντάσεων μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο, η ανταλλαγή πληθυσμών ήταν η μόνη βιώσιμη λύση.

Σύμφωνα με αντιπροσώπους από την Άγκυρα, η «καλυτέρευση της κατάστασης πολλών μειονοτήτων στην Τουρκία εξαρτιόταν πάνω απ' όλα στον αποκλεισμό κάθε ξένης παρέμβασης και της πιθανότητας πρόκλησης έξωθεν». Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί πιο αποτελεσματικά με μια ανταλλαγή, και «οι καλύτερες εγγυήσεις για την ασφάλεια και την ανάπτυξη των μειονοτήτων που θα παρέμεναν μετά την ανταλλαγή θα ήταν εκείνες που θα παρείχαν οι νόμοι του κράτους, και η φιλελεύθερη πολιτική της Τουρκίας απέναντι σε όλους της κοινότητες, τα μέλη των οποίων δεν θα παρέκλιναν από τις υποχρεώσεις τους ως Τούρκοι πολίτες». Μια ανταλλαγή θα ήταν επίσης χρήσιμη σαν απάντηση στην βία στα Βαλκάνια. Υπήρχαν σε κάθε περίπτωση, «πάνω από ένα εκατομμύρια Τούρκοι χωρίς τροφή και καταφύγιο σε χώρες όπου ούτε η Ευρώπη, ούτε η Αμερική είχαν ή επρόκειτο να

αποκτήσουν οποιοδήποτε ενδιαφέρον».

Η ανταλλαγή πληθυσμών θεωρήθηκε ως η καλύτερη μορφή προστασίας των μειονοτήτων, καθώς και «η πιο δραστική και ανθρωπιστική λύση». Ο Νάνσεν πίστευε ότι αυτό που ήταν επί τάπητος στις διαπραγματεύσεις στη Λοζάνη δεν ήταν ο εθνικισμός, αλλά «ζήτημα που έχριζε άμεσης και αποτελεσματικής αντιμετώπισης, με την μικρότερη δυνατή καθυστέρηση». Πίστευε επίσης ότι ο οικονομικός παράγοντας ήταν εκείνος που έχριζε της μεγαλύτερης προσοχής: «Μια τέτοια ανταλλαγή θα δώσει στην Τουρκία άμεσα και υπό τις καλύτερες συνθήκες τον απαραίτητο πληθυσμό για την εκμετάλλευση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων γης που άφησαν η Έλληνες που έφυγαν. Η αναχώρηση από την Ελλάδα των Μουσουλμάνων πολιτών της, θα δώσει την δυνατότητα αυτοσυντήρησης μεγάλου αριθμού προσφύγων, οι οποίοι τώρα είναι συγκεντρωμένοι σε πόλεις και μέρη ανά την Ελλάδα». Ο Νάνσεν αναγνώρισε ότι οι δυσκολίες ήταν τεράστιες, δεδομένου ότι η ανταλλαγή θα απαιτούσε τον εκτοπισμό πάνω από 1.000.000 ατόμων, και οι οποίες πρόεκυπταν όπως δήλωσε, «...ξεριζώνοντας αυτούς τους ανθρώπους από τις εστίες τους, μεταφέροντάς τους σε μια ξένη νέα χώρα,...καταγράφοντας, αξιολογώντας και αλλοτριώνοντας την περιουσία που άφησαν πίσω, και... αποδίδοντας σε αυτούς τις δίκαιες διεκδικήσεις από την αξία των περιουσιών τους».

Η συμφωνία υποσχόταν ότι η περιουσία των μεταναστών θα διαφυλασσόταν, και ότι αυτοί θα μπορούσαν να μεταφέρουν ελεύθερα μαζί τους την όποια κινητή τους περιουσία. Απαιτούνταν επίσης η περιουσία που δεν θα μετακινούνταν να καταγραφεί σε καταλόγους, οι οποίες θα υποβαλλόταν και στις δύο κυβερνήσεις για τη φροντίδα των μελλοντικών αποζημιώσεων. Μετά τη σύσταση επιτροπής που θα ασχολούταν με την το ζήτημα της περιουσίας, κινητής και ακίνητης, αυτή η επιτροπή θα αποφάσιζε για το ποσό της αποζημίωσης που θα ελάμβαναν η δικαιούχοι για την ακίνητη περιουσία τους (σπίτια, αυτοκίνητα, γη κ. τ. λ.). Δινόταν επίσης η υπόσχεση ότι οι πρόσφυγες στον νέο τους τόπο εγκατάστασης, θα ελάμβαναν υπάρχοντα ίσης αξίας με αυτά που άφηναν πίσω.

Η Ελλάδα και η Τουρκία θα υπολόγιζαν τα συνολικό μέγεθος των περιουσιών των προσφύγων, και η χώρα με τη διαφορά υπέρ της, θα απέδιδε αυτήν (τη διαφορά) στην άλλη χώρα. Όλη η περιουσία που θα έμενε στην Ελλάδα θα ανήκε στο ελληνικό κράτος, και όλη η περιουσία που θα έμενε στην Τουρκία, θα ανήκε στο τουρκικό κράτος. Λόγω της διαφορετικής φύσης των πληθυσμών, η περιουσία που άφησαν πίσω η ελληνική οικονομική ελίτ της Ανατολίας, ήταν μεγαλύτερη από αυτήν που άφησαν πίσω οι Μουσουλμάνοι γεωργοί στην Ελλάδα.

Ο Norman Naimark υποστήριξε ότι αυτή η σύμβαση ήταν το τελευταίο μέρος της

προσπάθειας εθνικής εκκαθάρισης, για τη δημιουργία εθνικά καθαρής χώρας για τους Τούρκους. Ομοίως, ο ιστορικός Dinah Shelton έγραψε ότι, «η Συνθήκη της Λοζάνης ολοκλήρωσε την δια της βίας μεταφορά των Ελλήνων της χώρας (που ζούσαν στην Τουρκία)».

Ο Λόρδος Κάρζον, ο Βρετανός υπουργός εξωτερικών, είπε ότι ήταν πολύ απογοητευμένος ότι η λύση που δόθηκε ήταν η υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, λύση καλή και σκληρή, για την οποία ο κόσμος θα πλήρωνε το τίμημα για εκατοντάδες χρόνια, και απεχθανόταν το να έχει οποιαδήποτε σχέση με αυτήν τη λύση. Αλλά το να λέγεται ότι ήταν πρόταση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν γελοίο. Ήταν λύση που επιβλήθηκε από την τουρκική κυβέρνηση στην προσπάθειά της να αποβάλλει αυτούς τους ανθρώπους από την τουρκική επικράτεια.

Προσφυγικοί καταυλισμοί

Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων δεν είχε κάποιο χρήσιμο πλάνο για την επανεγκατάσταση των προσφύγων. Έχοντας έρθει στην Ελλάδα για την εγκατάσταση των προσφύγων, η Επιτροπή δεν διέθετε κανένα στατιστικό στοιχείο ούτε για τον αριθμό των προσφύγων, ούτε για τον αριθμό τον προς διάθεση εκτάσεων. Μέχρι την άφιξή της, η ελληνική κυβέρνηση είχε ήδη εγκαταστήσει προσωρινώς 72.581 αγροτικές οικογένειες, σχεδόν αποκλειστικά στην Μακεδονία, όπου τα σπίτια που άφησαν πίσω οι μουσουλμάνοι, καθώς και η γόνιμη γη, καθιστούσε την εγκατάστασή τους πρακτική και ευοίωνη. Στην Τουρκία, οι εγκαταλελειμμένες εκτάσεις από το χριστιανικό πληθυσμό, είχαν προκαλέσει πολλές λεηλασίες από μετανάστες, πριν την μεγάλη εισροή των μεταναστών της ανταλλαγής των πληθυσμών. Σαν αποτέλεσμα, η εγκατάσταση προσφύγων στην Ανατολία ήταν αρκετά δύσκολη, καθώς πολλά από τα σπίτια είχαν καταλειφθεί από εκτοπισμένα από τον πόλεμο άτομα πριν να προλάβει η κυβέρνηση να πραγματοποιήσει την επίσχεση των περιουσιών.

Πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις της ανταλλαγής

Πάνω από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες που έφυγαν από την Τουρκία για την Ελλάδα μετά τον πόλεμο του 1922, «άμεσα», «μερικώς» και μέσω διαφορετικών μηχανισμών, συνέβαλαν στην ενοποίηση της ελίτ υπό αυταρχικών καθεστώτων στην Τουρκία και την Ελλάδα. Στην Τουρκία, η αναχώρηση της ανεξάρτητης και οικονομικά ισχυρής ελίτ, για παράδειγμα του Ελληνορθόδοξου πληθυσμού, άφησε την ντόπια ελίτ χωρίς ανταγωνισμό. Μάλιστα, ο Caglar Keyder σημειώνει ότι «αυτό που υποδηλώνει αυτό το δραστικό μέτρο [η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών] είναι ότι κατά τα χρόνια του πολέμου η Τουρκία έχασε την ...[περίπου το 90% της πριν τον πόλεμο] τάξη του εμπορίου, έτσι ώστε όταν ιδρύθηκε η Δημοκρατία, η γραφειοκρατία βρέθηκε χωρίς αντίπαλο». Οι ανερχόμενες τάξεις των επιχειρηματιών που στήριξαν το Ελεύθερο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα το 1930

δεν θα μπορούσαν να επιμηκύνουν τον μονοκομματισμό, όπως και έγινε, χωρίς αντίθεση. Η μετάβαση σε ένα πολυκομματικό σύστημα εξαρτιόταν από το σχηματισμό πιο ισχυρών οικονομικών ομάδων κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1940, ο οποίος σχηματισμός καταπνίγηκε από την έξοδο της ελληνικής μέσης και ανώτερης τάξης. Συνεπώς, αν οι Έλληνες ορθόδοξοι είχαν παραμείνει στην Τουρκία μετά το σχηματισμό του κράτους, θα αποτελούσαν μια τάξη έτοιμη να αμφισβητήσουν την επιβολή μονοκομματισμού στην Τουρκία.

Στην Ελλάδα, αντίθετα από την Τουρκία, η άφιξη των προσφύγων 'έσπασε' την κυριαρχία της μοναρχία και των παλιών πολιτικών σε σχέση με τους Δημοκρατικούς. Στις εκλογές του 1920 οι περισσότεροι από τους νεοφερμένους υποστήριξαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Όμως, τα αυξανόμενα δεινά των προσφύγων έκαναν κάποιους από τους μετανάστες να μεταθέσουν τη στήριξή τους προς το Κομμουνιστικό Κόμμα συμβάλλοντας στην αυξανόμενη δύναμή του. Ο πρωθυπουργός Μεταξάς αντέδρασε στους κομμουνιστές εγκαθιστώντας το 1936 με την υποστήριξη του βασιλιά απολυταρχικό καθεστώς. Με τους παραπάνω τρόπους, η ανταλλαγή του πληθυσμού επηρέασε τα πολιτικά καθεστώτα της Ελλάδας και της Τουρκίας την περίοδο του μεσοπολέμου.

Πολλοί μετανάστες πέθαναν από επιδημίες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και τις απάνθρωπες συνθήκες αναμονής για επιβίβαση σε πλοία. Ο αναλογία θανάτων ήταν τέσσερεις φορές πιο υψηλός από την αναλογία γεννήσεων. Τα πρώτα χρόνια μετά την εγκατάστασή τους οι πρόσφυγες που ήρθαν στην Τουρκία από την Ελλάδα ήταν ανεπαρκής στην οικονομική παραγωγή, καθώς είχαν 'φέρει' μαζί τους μόνο τις αγροτικές γνώσεις της καλλιέργειας του καπνού. Αυτό προκάλεσε μεγάλες οικονομικές απώλειες για την νέα Τουρκική Δημοκρατία στην Ανατολία. Από την άλλη πλευρά, οι ελληνικοί πληθυσμοί που φύγανε προς την Ελλάδα ήταν εξειδικευμένοι εργάτες, οι οποίοι ασχολήθηκαν με το διεθνές εμπόριο και με επιχειρήσεις, κατά τις προηγούμενες διομολογήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Επιπτώσεις σε πληθυσμούς άλλων εθνοτήτων

Ενώ σύγχρονοι μελετητές ορίζουν την Ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών με βάση την θρησκευτική ταυτότητα, η ανταλλαγή ήταν πολύ πιο περίπλοκη από αυτήν την 'στενή' οπτική. Όντως, η ανταλλαγή πληθυσμού που προέβλεπε η Σύμβαση της Ανταλλαγής στην διάσκεψη της Λοζάνης, ήταν βασισμένη στην εθνική ταυτότητα. Η ανταλλαγή καθιστούσε νομότυπα δυνατή και για την Τουρκία και για την Ελλάδα την εκκαθάριση των μειονοτικών πληθυσμών, για την δημιουργία Εθνικού Κράτους. Όμως, το θρήσκευμα επιλέχθηκε σαν νομιμοποιητικός παράγοντας, σαν 'ασφαλές κριτήριο' στον να χαρακτηρίσει εθνικούς πληθυσμούς ως Τουρκικούς ή Ελληνικούς κατά την ανταλλαγή. Κατά συνέπεια, η ανταλλαγή όντως αντάλλαξε τον Ελληνορθόδοξο πληθυσμό της

Ανατολίας και τον Μουσουλμανικό πληθυσμό της Ελλάδας. Όμως, η ετερογενής σύνθεση αυτών των πρώην Οθωμανικών εδαφών, πολλές άλλες εθνικές ομάδες αντιτάχθηκαν κοινωνικά και νομικά εναντίον των όρων της συνθήκης, και για χρόνια μετά την υπογραφή της. Μεταξύ αυτών ήταν Προτεστάντες και Καθολικοί Έλληνες, και Άραβες, Ρώσοι, Σέρβοι, και Ρουμάνοι Ορθόδοξου θρησκεύματος. Επίσης οι Αλβανόφωνοι, οι Βουλγαρόφωνοι, οι Ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι της Μακεδονίας και της Ηπείρου, και η Τουρκόφωνοι Ελληνορθόδοξοι.

Ο αντίκτυπος της ανταλλαγής στην δημογραφική διάρθρωση της Ελλάδας
Μετά την απόρριψη από το Τουρκικό Εθνικό Κίνημα, το οποίο είχε τη βάση του στην Άγκυρα, της Συνθήκης των Σεβρών που είχε υπογραφεί από την Οθωμανική κυβέρνηση, η οποία είχε τη βάση της στην Κωνσταντινούπολη, οργανώθηκε καινούρια διάσκεψη στη Λοζάνη της Ελβετίας, για να συνταχθεί η νέα Συνθήκη (η οποία επρόκειτο να είναι η Συνθήκη της Λοζάνης). Ενώ οι διαπραγματεύσεις βρισκόταν σε εξέλιξη υπογράφηκε στις 30 Ιανουαρίου 1923 η Σύμβαση για την ανταλλαγή μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας κατόπιν επιμονής των Βενιζέλου και Ατατούρκ. Η Σύμβαση είχε αναδρομικό χαρακτήρα, περιλαμβάνοντας όλους τις μετακινήσεις πληθυσμών που έγιναν από την κήρυξη του Πρώτου Βαλκανικού Πολέμου, δηλαδή από τις 18 Οκτωβρίου 1912 και μετά (άρθρο 3).

Μέχρι την έναρξη ισχύς της Συνθήκης, 1 Μαΐου 1923, το μεγαλύτερο μέρος του Ελληνορθόδοξου πληθυσμού που ζούσε στα παράλια της Τουρκίας στο Αιγαίο είχε ήδη τραπεί σε φυγή. Η ανταλλαγή περιελάμβανε τους υπόλοιπους Έλληνες της κεντρικής Ανατολίας (Ελληνόφωνους και Τουρκόφωνους), τον Πόντο και το Καρς, ένα σύνολο περίπου 189.916 ατόμων. Από την άλλη, περιελάμβανε 354.647 Μουσουλμάνους.

Η συμφωνία συνεπώς απλά 'επικύρωσε' αυτό που ήδη είχε συμβεί στους τουρκικούς και ελληνικούς πληθυσμούς. Από τους 1.300.000 Έλληνες που αφορούσε η ανταλλαγή μόνο περίπου 150.000 εγκαταστάθηκαν με οργανωμένο τρόπο. Η πλειονότητα είχε ήδη τραπεί σε φυγή, ακολουθώντας την υποχώρηση του ελληνικού στρατού, μετά την ήττα του στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1919-1922, ενώ άλλοι είχαν εγκαταλείψει την Τουρκία από τις ακτές της Σμύρνης. Η μονομερής μετανάστευση του ελληνικού πληθυσμού, μεταμορφώθηκε σε ανταλλαγή πληθυσμών με διεθνείς εγγυήσεις.

Στην Ελλάδα η ανταλλαγή περιλήφθηκε στα γεγονότα που γενικά ονομάστηκαν Μικρασιατική καταστροφή. Σημαντικές μετακινήσεις προσφύγων είχαν πραγματοποιηθεί μετά τους Βαλκανικούς, τον Πρώτο και Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και τον Τουρκικό Πόλεμο Ανεξαρτησίας. Αυτές περιελάμβαναν ανταλλαγές και απελάσεις περίπου 500.000 Μουσουλμάνων (κυρίως Ελληνόφωνων Μουσουλμάνων) από την Ελλάδα, και περίπου 1.500.000 Ελλήνων της Μικράς Ασίας, την Τουρκική Ανατολική Θράκη και τις Ποντιακές Άλπεις στην

βορειοανατολική Ανατολία, καθώς και τους υπόλοιπους Έλληνες του Καυκάσου από την πρώην Ρωσική επαρχία του Καρς στον Νότιο Καύκασο, οι οποίοι δεν είχαν ήδη φύγει αμέσως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η Σύμβαση επηρέασε ως εξής τους πληθυσμούς: σχεδόν όλοι οι Ελληνορθόδοξοι χριστιανοί της Μικράς Ασίας μαζί με Ελληνορθόδοξους πληθυσμούς από την κεντρική Ανατολία (Καππαδόκες), την περιοχή της Ιωνίας, τον Πόντο, την πρώην ρωσική επαρχία του Καρς, την Προύσα, την περιοχή της Βιθυνίας (π. χ. Νικομήδεια (Ιζμίτ), Χαλκηδόνα (Καντίκιοϊ)), την Ανατολική Θράκη και άλλες περιοχές, είτε απελάθηκαν είτε έχασαν επίσημα την ιθαγένειά τους από την Τουρκική επικράτεια. Όλοι οι παραπάνω αριθμούσαν περίπου μισό εκατομμύριο και ήταν επιπλέον των Ελλήνων που είχαν απελαθεί πριν την υπογραφή της Σύμβασης. Περίπου 500.000 άτομα απελάθηκαν από την Ελλάδα, κυρίως Ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι, καθώς και άλλοι όπως Τούρκοι, Μουσουλμάνοι Ρομά, Πομάκοι, Τσάμηδες, Βλαχομογλενίτες, και Ντονμέ.

Μέχρι την Συνδιάσκεψη της Λοζάνης ο ελληνικός πληθυσμός είχε ήδη εγκαταλείψει την Ανατολία, με την εξαίρεση 200.000 Ελλήνων που παρέμειναν μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την περιοχή[25] Από την άλλη, ο Μουσουλμανικός πληθυσμός της Ελλάδας, μη έχοντας αναμιχθεί στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο στην Ανατολία, είχε μείνει σχεδόν άθικτος.

Επίλογος

Δήλωση Εκκαθαρίσεως Κινητής και Ακινήτου Περιουσίας κατά την ανταλλαγή ελληνοτουρκικών πληθυσμών (1923-1927) από την Γέννα προς την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης (16/12/1927).

Οι Τούρκοι και οι άλλοι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης είχαν εξαιρεθεί από την ανταλλαγή, όπως και οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, και της Ίμβρου και Τενέδου.

Λόγω στοχευόμενων μέτρων καταπίεσης της Τουρκίας, όπως ο νόμος του 1932 που απαγόρευε Έλληνες πολίτες στην Τουρκία να ασκούν μια σειρά 30 τεχνών και επαγγελμάτων, από ράφτης και τσαγκάρης μέχρι την ιατρική, δικηγορία, και κτηματομεσιτική ο Ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης, όπως αυτός της Ίμβρου και Τενέδου, άρχισε να φθίνει, όπως είναι φανερό και από τα δημογραφικά στοιχεία

Το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας των Ελλήνων που περιελάμβανε η ανταλλαγή, κατασχέθηκε από την Τουρκική κυβέρνηση ως “εγκαταλειμμένη” και συνεπώς ανήκουσα στο κράτος, Οι ιδιοκτησίες δημεύτηκαν αυθαίρετα κηρύσσοντας τους ιδιοκτήτες τους “φυγάδες” με απόφαση δικαστηρίου. Παραπέρα, κτηματική περιουσία πολλών Ελλήνων κηρύχτηκε «αζήτητη» με συνέπεια την διεκδίκησή της από το κράτος. Κατά συνέπεια, το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας αυτής πουλήθηκε στην ονομαστική της αξία από την τουρκική

κυβέρνηση. Υποεπιτροπές οι οποίες λειτουργούσαν στα πλαίσια της Επιτροπής για Εγκαταλειμμένες περιουσίες είχαν αναλάβει το έργο της ταυτοποίησης των ατόμων προς ανταλλαγή, προκειμένου να συνεχίσουν το έργο της πώλησης των ιδιοκτησιών.

Ο κεφαλικός φόρος του Βαρλίκ Βεργκισί που επιβλήθηκε το 1942 σε μη-μουσουλμάνους στην Τουρκία, επίσης συνέβαλε στην μείωση του οικονομικού δυναμικού των επαγγελματιών ελληνικής καταγωγής στην Τουρκία. Παραπέρα, στοχευόμενα βίαια επεισόδια κατά της ελληνικής κοινότητας, όπως τα Σεπτεμβριανά του 1955, επιτάχυναν την μετανάστευση των Ελλήνων, μειώνοντας την ισχυρή ελληνική μειονότητα των 200.000 ατόμων το 1924, σε μόλις πάνω από 2.500 άτομα το 2006. Ο ιστορικός Alfred-Maurice de Zayas αντιμετωπίζει τα Σεπτεμβριανά ως πολύ σοβαρό έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, και δηλώνει ότι οι ελληνικές απώλειες σε ζωές και κυρίως η φυγή και μεγάλη μετανάστευση μετά το πογκρόμ αντιστοιχεί στο κριτήριο της «πρόθεσης για καταστροφή ολικής ή μερικής» της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας.

Σε αντίθεση, η τουρκική κοινότητα της Δυτικής Θράκης αυξήθηκε σε πάνω από 140.000.

Ο πληθυσμός της Κρήτης άλλαξε επίσης σημαντικά. Ελληνόφωνοι και Τουρκόφωνοι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Κρήτης (Τουρκοκρήτες), μετακινήθηκαν κυρίως στην ακτή της Ανατολίας, αλλά επίσης και στην Συρία, Λίβανο και Αίγυπτο. Κάποιοι από αυτούς αυτό-προσδιορίζονται έως και σήμερα ως ελληνικής εθνικής καταγωγής. Αντίστοιχα, Έλληνες από την Μικρά Ασία, κυρίως από την Σμύρνη, έφτασαν στην Κρήτη, φέρνοντας μαζί τους χαρακτηριστικές διαλέκτους, έθιμα και μαγειρική.

Σύμφωνα με τον δημοσιογράφο Bruce Clark οι ηγέτες και της Ελλάδας και της Τουρκίας, καθώς και κάποιοι κύκλοι της διεθνούς κοινότητας, είδαν την εθνική ομογενοποίηση των κρατών τους θετικά, καθώς ενίσχυσε την εθνική-κρατική υπόσταση των δύο κρατών.

Ταυτόχρονα, η εξαναγκαστικές απελάσεις έχουν προφανείς αρνητικές συνέπειες: κοινωνικές, όπως το να εκτοπίζεσαι από την εστία σου, αλλά και πρακτικές, όπως να εγκατάλειψη μιας ευημερούσας οικογενειακής επιχείρησης. Οι χώρες αντιμετώπισαν επίσης και άλλες δυσκολίες: για παράδειγμα, ακόμα και δεκαετίες μετά μπορούσε να παρατηρήσει κανείς στην Αθήνα πρόχειρα οικοδομημένα μέρη που είχαν σκοπό να υποδεχτούν τον πληθυσμό από τη Μικρά Ασία.

Επίσης μέχρι και σήμερα η Ελλάδα και η Τουρκία κατέχουν ακόμα ιδιοκτησίες, ακόμα και ολόκληρα χωριά όπως το Καγιάκιοϊ, οι οποίες έχουν μείνει εγκαταλελειμμένες από την εποχή της ανταλλαγής.

Πηγή: σελίδα fb Εστίας Νέας Σμύρνης